

Joanna Kruczalak-Jankowska*

Uniwersytet Gdański

NIEWYPŁACALNOŚĆ STOWARZYSZENIA W PRAWIE POLSKIM

Problematyka niewypłacalności stowarzyszeń w ogólności nie była dotychczas przedmiotem zainteresowania doktryny.

Podstawową ustawą, która posługuje się pojęciem niewypłacalności jest ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze¹. Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawa reguluje zasady wspólnego dochodzenia roszczeń od niewypłacalnych dłużników oraz zasady postępowania naprawczego wobec przedsiębiorców zagrożonych niewypłacalnością. Pojęcie niewypłacalności wyjaśnia ustawodawca w art. 10 i 11 ustawy. Zgodnie z treścią tych przepisów upadłość ogłasza się w stosunku do dłużnika, który stał się niewypłacalny. Ustawodawca definiuje przy tym niewypłacalność jako niewykonywanie wymagalnych zobowiązań lub stan tzw. przewyżki lub nadmiernego zadłużenia (tzn. w przypadku osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną, stan ten zachodzi, gdy zobowiązania przekroczą wartość jej majątku, nawet wówczas gdy na bieżąco zobowiązania te wykonuje). Pojęciem niewypłacalności posługuje się także ustawodawca m.in. w art. 458, 527 § 3, art. 33¹ § 2 k.c.², 83 k.s.h. oraz w ustawie z dnia 13 lipca 2006 r. o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy³.

W drugiej połowie lat 90. XX w. pojawił się w praktyce problem zdolności upadłościowej stowarzyszenia prowadzącego działalność gospodarczą. Stał się on przedmiotem orzeczenia Sądu Najwyższego III CZP 66/96⁴, w którym postawiono tezę, że każde stowarzyszenie prowadzące działalność gospodarczą jest podmiotem gospodarczym (przedsiębiorcą) i ma w związku z tym zdolność upadłościową. Pogląd ten przyjęto z aprobatą i należy wskazać, że pozostaje on aktualny także pod rządami ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe

* prajk@ug.edu.pl

¹ Tekst jedn. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361.

² R. Adamus, [w:] *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, red. A. Witosz, Warszawa 2007, s. 30.

³ Tekst jedn. Dz. U. z 2014, poz. 272.

⁴ OSNC 1996, nr 10, poz. 133.

i naprawcze⁵. Zgodnie bowiem z art. 5 w związku z art. 1 ust. 1 tejże ustawy przepisy ustawy stosuje się do przedsiębiorców w rozumieniu Kodeksu cywilnego.

Podobnie jak w ustawodawstwie w okresie międzywojennym także i w chwili obecnej w systemie prawa polskiego nie wprowadzono tzw. powszechnej zdolności upadłościowej⁶, chociaż od 2009 r.⁷ ogłoszenia upadłości w wyjątkowych i niezależnych od siebie okolicznościach może tego żądać konsument. Przez powszechną zdolność upadłościową należy rozumieć przyznanie takiej zdolności wszystkim podmiotom prawa cywilnego niezależnie od rodzaju prowadzonej przez nich działalności.

Kwestii postępowania w przypadku niewypłacalności stowarzyszeń niewykonujących działalności gospodarczej nie reguluje także ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach⁸.

Natomiast ustawodawca w rozdziale 5 reguluje likwidację stowarzyszenia. Spełniane przez stowarzyszenie funkcje publiczne wymagają, aby samorozwiązanie stowarzyszenia następowało według reguł określonych w statucie⁹. Zgodnie bowiem z treścią art. 10 ust. 1 pkt. 9 statut określa w szczególności sposób rozwiązania stowarzyszenia¹⁰.

Zgodnie z art. 36 ustawy – Prawo o stowarzyszeniach w razie rozwiązania stowarzyszenia na podstawie własnej uchwały likwidatorami są członkowie zarządu, chyba że statut lub uchwała walnego zebrania członków lub delegatów nie stanowi inaczej (ust. 1). W razie rozwiązania stowarzyszenia przez sąd, które może nastąpić w przypadkach określonych w art. 29 na wniosek organu nadzorującego lub prokuratora, zarządza on jego likwidację, wyznaczając likwidatora. Likwidacja zarządzona przez sąd powinna zostać zakończona w ciągu roku od jej zarządzenia, w przeciwnym razie likwidatorzy zgłaszają przyczyny opóźnienia sądowi, który w razie uznania opóźnienia za usprawiedliwione przedłuża termin likwidacji lub zarządza zmianę likwidatorów (art. 37 ust. 3).

Obowiązki likwidatora określa art. 37. Podstawowy w tym zakresie ust. 1 wskazuje, że obowiązkiem likwidatora jest przeprowadzenie likwidacji w możliwie najkrótszym czasie, w sposób zabezpieczający majątek likwidowanego stowarzyszenia przed nieuzasadnionym uszczupleniem. Zgodnie zaś z ust. 2 cytowanego przepisu powinien on w szczególności dokonywać czynności prawnych

⁵ Tekst jedn. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361.

⁶ Znanej np. w systemie prawa niemieckiego: § 11 Prawa insolwencyjnego z dnia 5 października 1994 r. (Insolvenzordnung BGBl. I S. 2866), zmieniony przez art. 6 ustawy z dnia 31 sierpnia 2013 r. (BGBl. I S. 3533) w: *Niemieckie Prawo Insolwencyjne*, red. naukowy J. Broł, Warszawa 1996, s. 43.

⁷ Zmiana wprowadzona ustawą z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze i o kosztach sądowych, Dz. U. Nr 234, poz. 1572.

⁸ Tekst jedn. Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855.

⁹ P. Sarnecki *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2003, s. 77–78.

¹⁰ Co do przykładowych postanowień statutu w tym zakresie, por. P. Suski, *Stowarzyszenia i fundacje*, wyd. 3, Warszawa 2008, s. 178.

niezbędnych do przeprowadzenia likwidacji, podając do publicznej wiadomości informację o wszczęciu postępowania likwidacyjnego.

Na gruncie tej niezwykle skąpej regulacji Cz. Żuławska wyraziła opinię, że unormowanie to „grozi dowolnością opinii i rozbieżnościami praktyk likwidatorskich”¹¹.

W późniejszej literaturze P. Sarnecki¹² wskazuje, że rozwiązanie stowarzyszenia oznacza zakończenie wszelkiej jego działalności. Natomiast likwidacja stowarzyszenia powinna posłużyć – zdaniem tego autora – do „zrekonstruowania” pełnego majątku stowarzyszenia, wolnego od wszelkich obciążeń.

Natomiast P. Suski¹³ definiuje likwidację stowarzyszenia jako proces prowadzący do ustania stowarzyszenia, które następuje przez wykreślenie stowarzyszenia z Krajowego Rejestru Sądowego. Celem postępowania likwidacyjnego jest – podobnie jak w przypadku innych osób prawnych – zaspokojenie wierzycieli stowarzyszenia.

Duże znaczenie dla oceny charakteru prawnego instytucji likwidacji stowarzyszenia ma postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 1996 r. (III CZP 66/96), w którym wskazano, że zadaniem likwidatora jest upłynnienie całego majątku likwidowanego stowarzyszenia i ściągnięcie wszystkich należności od jego dłużników, co daje mu środki na spłatę wierzycieli.

Brakuje natomiast w literaturze i orzecznictwie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób powinien przebiegać sposób likwidacji stowarzyszenia w razie jego niewypłacalności, tj. w braku wystarczających środków na zaspokojenie wszystkich wierzycieli, jeżeli stowarzyszenie nie prowadzi działalności gospodarczej. We wskazanym orzeczeniu Sąd Najwyższy zauważył co prawda ten problem, ale nie podjął szerszych rozważań¹⁴, jako że w sprawie, w której orzekał, stowarzyszenie prowadziło działalność gospodarczą.

Zgodnie z art. 34 ustawy stowarzyszenie może prowadzić działalność gospodarczą. Zasady prowadzenia tej działalności określone są w innych ustawach¹⁵. Dochód z tej działalności służy realizacji celów statutowych i nie może być przeznaczony do podziału między członków.

Jak wskazano już powyżej, art. 10 ust. 1 pkt. 9 ustawy, statut określa w szczególności sposób rozwiązania stowarzyszenia. W ustawie nie określono natomiast, w jakiej kolejności należy zaspokajać należności stowarzyszenia. W literaturze

¹¹ Cz. Żuławska, *O likwidacji osoby prawnej, Księga pamiątkowa Ku Czci Profesora Leopolda Steckiego*, Toruń 1997, s. 377.

¹² P. Sarnecki, *Prawo o stowarzyszeniach...*, Komentarz, wyd. 3, Warszawa 2003, s. 78.

¹³ P. Suski, *Stowarzyszenia i fundacje*, wyd. 3, Warszawa 2008, s. 288.

¹⁴ Sąd Najwyższy stwierdził jednak w uzasadnieniu, iż skoro „zdolność gospodarczą” stowarzyszeniu przyznał ustawodawca (inaczej niż w przypadku fundacji, gdzie o takiej zdolności decyduje fundator *in concreto*), to bronić można poglądu, że każde stowarzyszenie jest podmiotem gospodarczym. W świetle jednak obecnej regulacji definicji przedsiębiorcy w ustawie Prawo upadłościowe i naprawcze, która w art. 5 odwołuje się do przepisów Kodeksu cywilnego, teza ta nie znajduje uzasadnienia.

¹⁵ Np. ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, tekst jedn. Dz. U. z 2013 r., poz. 672 ze zm.

przedmiotu wyrażono pogląd, że w pierwszej kolejności powinno się zaspokajać długi wymagalne, a jeżeli jest ich kilka to według terminów wymagalności. Natomiast zapłata przysługujących zobowiązań powinna być zabezpieczona poprzez złożenie stosownych sum do depozytu sądowego lub w inny sposób¹⁶. Wydaje się także, że statut stowarzyszenia mógłby zawierać postanowienia określające zasady zaspokajania wierzycieli w razie rozwiązywania stowarzyszenia na wypadek niewypłacalności (może nawet należałoby postulować zawieranie takich postanowień w statucie).

Po zakończeniu likwidacji likwidator zgłasza do sądu wnioski o wykreślenie stowarzyszenia z Krajowego Rejestru Sądowego.

Zgodnie z art. 38 ustawy o stowarzyszeniach majątek likwidowanego stowarzyszenia przeznaczają się na cele określone w statucie lub w uchwale walnego zebrania członków (delegatów). W razie braku postanowienia statutu lub uchwały w tej sprawie, sąd orzeka o przeznaczeniu majątku na określony cel społeczny. Koszty likwidacji pokrywa się z majątku likwidowanego stowarzyszenia (art. 39).

Tymczasem w sytuacji gdyby doszło do niewypłacalności, jak również w sytuacji, gdy w stosunku do stowarzyszenia prowadzącego działalność gospodarczą oddalono wniosek o ogłoszenie upadłości ze względu na brak środków na pokrycie kosztów postępowania upadłościowego lub też z tych powodów postępowanie zostało umorzono (art. 13 oraz art. 361 pkt. 1 i 2 p.u.in.¹⁷), brakuje regulacji prawnych, które porządkowałyby zasady zaspokajania wierzycieli, w tym także pracowników.

Warto zwłaszcza zauważyć, że do pracowników stowarzyszeń nie znajduje zastosowania ustawa z dnia 13 lipca 2006 r. o ochronie roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy¹⁸. Zgodnie z art. 2 ust. 2 tejże ustawy niewypłacalność pracodawcy nie zachodzi w odniesieniu do osób prawnych podlegających obowiązkowi wpisu do rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej, o którym mowa w rozdziale 3 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. z 2013 r. poz. 1203), wpisanych do rejestru przedsiębiorców z tytułu wykonywania działalności gospodarczej, jednostek zaliczanych na podstawie odrębnych przepisów do sektora finansów publicznych, a także osób fizycznych prowadzących gospodarstwo domowe zatrudniających osoby wykonujące pracę zarobkową w tym gospodarstwie. Tym samym pracownicy stowarzyszenia nie są objęci gwarancją wypłat z Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych.

Wierzytelności wobec niewypłacalnego stowarzyszenia, w tym należności pracownicze, mogą być oczywiście dochodzone poprzez wszczęcie egzekucji ko-

¹⁶ P. Suski, *Stowarzyszenia i...*, s. 293.

¹⁷ Stan taki w literaturze określany jest jako tzw. „ubóstwo masy upadłości”; tak M. Porzycki, *Massearme Insolvenzen*, rozprawa doktorska, Kraków 2005 (niepubl.).

¹⁸ Tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 272.

mornicznej. Skutkiem jej wszczęcia będzie zastosowanie m.in. przepisów art. 1023 i n. k.p.c. W odniesieniu do roszczeń pracowniczych na uwagę zasługuje zwłaszcza na art. 1025 § 1, który określa kolejność zaspokajania należności z kwoty uzyskanej z egzekucji. Kwestię zaspokojenia należności pracowniczych reguluje w takiej sytuacji art. 1025 § 1 pkt. 3 i 6. Zgodnie treścią tego przepisu należności za pracę za okres trzech miesięcy do wysokości najniższego wynagrodzenia za pracę określonego w odrębnych przepisach oraz renty z tytułu odszkodowania za wywołanie choroby, niezdolności do pracy, kalectwa lub śmierci podlegają zaspokojeniu zaraz po kosztach egzekucji i należnościach alimentacyjnych. Natomiast pozostałe należności za pracę niezaspokojone w kolejności trzeciej zaspokajają się w kolejności szóstej. W podziale sumy uzyskanej z egzekucji nieruchomości pracownicy uczestniczą co do stwierdzonych dokumentem należności za pracę, jeżeli zgłosili swoje roszczenia przed sporządzeniem planu podziału (art. 1036 § 1 pkt. 4 k.p.c.).

Rozważania powyższe pokazują, że w przypadku stowarzyszenia nieprowadzącego działalności gospodarczej nieprzyznanie mu przez ustawodawcę zdolności upadłościowej naraża jego wierzycieli na dowolne traktowanie przez likwidatora. Oczywiście jest to, iż w przypadku prowadzenia postępowania upadłościowego prawa wierzycieli są lepiej chronione aniżeli w razie indywidualnego dochodzenia roszczeń przez poszczególnych wierzycieli. Przede wszystkim dlatego, że wierzyciele nie muszą w postępowaniu upadłościowym angażować swoich środków pieniężnych w takim stopniu, jak to muszą uczynić w procesach cywilnych lub egzekucji singularnej¹⁹.

Na walory objęcia postępowaniem upadłościowym niewypłacalnego stowarzyszenia wskazał także Sąd Najwyższy w cytowanym orzeczeniu. Jeszcze na gruncie poprzednio obowiązującego Prawa upadłościowego argumentował, że ogłoszenie upadłości m.in. uniemożliwia dalsze uszczuplanie tego majątku, hamuje narastanie jego obciążeń, a nawet pozwala uruchomić instrumenty prawne, za pomocą których majątek dłużnika może ulec powiększeniu (np. przez uznanie niektórych czynności dokonanych przez dłużnika za bezskuteczne w stosunku do masy upadłości). Zdaniem Sądu Najwyższego, ogłoszenie upadłości pozwala na pełną weryfikację rzeczywistego stanu majątku dłużnika, ponieważ ma on obowiązek złożyć m.in. przygotowany specjalnie na potrzeby postępowania upadłościowego bilans oraz listę wierzycieli. Natomiast w przypadku tzw. „ubóstwa masy upadłości” likwidator także powinien wystąpić z wnioskiem o ogłoszenie upadłości, gdyż to do sądu należy ocena i rozstrzygnięcie o uwzględnieniu lub oddaleniu wniosku likwidatora. W takim przypadku orzeczenie sądu stanowi będzie podstawę do wykreślenia stowarzyszenia z rejestru, co położy kres jego istnieniu jako osoby prawnej²⁰, nie może bowiem, zdaniem Sądu Najwyższego,

¹⁹ F. Zedler, [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2010, s. 27–28.

²⁰ Por. orzeczenie NSA z dnia 9 lipca 2013 r., II GZ 334/13.

istnieć i brać udziału w obrocie prawnym osoba prawna całkowicie pozbawiona jakiegokolwiek majątku²¹. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w odniesieniu do kapitałowych spółek handlowych.

Należy także wskazać, że w ustawie prawo o stowarzyszeniach nie przewidziano odpowiedzialności członków zarządu odpowiadającej regulacji art. 299 k.s.h. lub art. 58 Prawa spółdzielczego. Natomiast członkowie zarządu stowarzyszenia wykonującego działalność gospodarczą mogą ponosić odpowiedzialność na zasadzie art. 21 Prawa upadłościowego i naprawczego, jeżeli w związku z niezgłoszeniem wniosku o ogłoszenie upadłości w terminie wierzyciel poniósł szkodę²².

Reasumując, należy przyjąć, że istnieją argumenty przemawiające za przyznaniem także stowarzyszeniom nieprowadzącym działalności gospodarczej zdolności upadłościowej.

Joanna Kruczalak-Jankowska

INSOLVENCY OF AN ASSOCIATION IN POLISH LAW

The article is devoted to the insolvency of an association in Polish law. It should be noted that so far the problem of insolvency of an association has not been the subject of legal doctrine interest. In the second half of the 1990-ties the problem of the ability of bankruptcy of an association conducting economic activities was clarified by the judicial interpretation of the Supreme Court, according to which every association conducting economic activities was an entrepreneur and therefore it had the ability of bankruptcy. This point of view has been adopted with the approval and it should be indicated that it remains current also under the Act of 28 February 2003 – Bankruptcy and Reorganization Law. However, in the Polish legal system the universal ability of bankruptcy has not been introduced, although since 2009 the declaration of bankruptcy in exceptional and independent of each other circumstances may be required by a consumer. Therefore, bankruptcy proceedings cannot be initiated with respect to an association which does not conduct economic activities. Such a situation may cause many problems that are presented in the article, such as the lack of legal regulations which would organize the rules of satisfying creditors, including employees, in the absence of sufficient means to carry out the liquidation process.

²¹ Por. także orzeczenie SN z dnia 27 czerwca 1995 r., III CRN 28/95- OSNC 1995, z. 11, poz. 165.

²² Por. także art. 116 Ordynacji podatkowej.